

De opleiding van docenten in Oost-Duitsland en Zweden

E. VELEMA

Instituut voor Onderwijskunde, K.U., Nijmegen

In deze bijdrage bepalen wij ons hoofdzakelijk tot de feitelijke inrichting van de docentenopleidingen in beide landen. Voor een genuanceerde interpretatie van de opleiding en van de problemen zou een schets van de onderwijssystemen van Oost-Duitsland en Zweden, van hun ontwikkeling en van de factoren die tot die ontwikkeling hebben bijgedragen, zijn vereist. De omvang van dit artikel zou daarmee in te ruime mate worden overschreden. Wij verwijzen voor dit aspect dan ook naar de beschikbare literatuur. Een tweede beperking heeft betrekking op de te bespreken docentenopleidingen. Wij laten in deze bijdrage alle opleidingen, die een meer specifiek karakter dragen, buiten beschouwing.

A. De opleiding van docenten in Oost-Duitsland

Oost-Duitsland stond na 1945 met betrekking tot de opleiding van docenten voor de volgende opgaven:

- de vervanging van nationaal-socialistische docenten;
- de inrichting van een opleiding die afgestemd was op de doelstellingen van de socialistische eenheidsschool;
- de aanpassing van de opleiding aan de politieke, economische, sociale en wetenschappelijke ontwikkelingen.

Na een eerste periode van wederopbouw en verandering van het onderwijssysteem, werd in 1965 'Das Gesetz über das einheitliche sozialistische Bildungssystem' aangenomen. Deze wet omvat de inrichting van het totale onderwijssysteem in Oost-Duitsland. De inhoud van deze wet is thans richtinggevend voor de verdere ontwikkeling van het onderwijs in dit land. Tegen

deze achtergrond worden deelplannen en documenten uitgewerkt, die bijdragen tot de verdere konkretisering van de doeleinden der wet. Bijzondere aandacht wordt daarbij geschonken aan de opleiding der docenten. Margot Honecker, de minister van onderwijs in Oost-Duitsland, heeft op het zevende pedagogische congres in 1970 nog eens nadrukkelijk op de betekenis van de docentenopleiding gewezen. Het is niet bij woorden gebleven. In een document 'Konzeption zur perspektivischen Entwicklung der Ausbildung von Fachlehrern der allgemeinbildenden polytechnischen Oberschule in der D.D.R. für den Zeitraum 1968 bis 1980', dat in het kader van de derde hervorming van het universitair onderwijs in 1969 werd aangenomen door de politieke organen, wordt de docentenopleiding vanuit de volgende gezichtshoek bekeken:

'Die höheren Anforderungen der Erziehungs- und Bildungsarbeit in den Schulen verlangen das wissenschaftliche Niveau in allen Disziplinen des Lehrerstudiums zu erhöhen, die gesamte Ausbildung mit der marxistisch-leninistischen Ideologie zu durchdringen und als wissenschaftlich-produktives Studium in enger Verbindung mit den Anforderungen der sozialistischen Schule zu gestalten'.

Hierop volgde de uitwerking van de programma's en de invoering van de plannen. Wij bepalen ons verder tot de bespreking van de structuur en de inrichting der opleidingen.

1. De opleiding van de docenten voor de 3-jarige 'Unterstufe' van de '10-klassige allgemeinbildende polytechnische Oberschule'.

Deze docenten worden opgeleid aan ± 30 'In-

stituten für Lehrerbildung'. Om toegelaten te worden dient de student de bovengenoemde 'Oberschule' met succes te hebben doorlopen. De toekomstige docent wordt bevoegd tot het geven van lessen in de vakken Duits en rekenen en in een door hem gekozen vak uit een reeks van keuzevakken. Tevens ontvangt hij onderwijs in de marxistisch-leninistische leer, de opvoedkunde en de psychologie. Voorts wordt hij onderwezen in het Russisch en in de lichamelijke opvoeding. Tijdens de opleiding komt hij tevens in aanraking met natuurwetenschappelijke, technische, economische en culturele vraagstukken. Zij dragen bij tot de algemene vorming van de toekomstige docent.

De opleiding is nauw verweven met de onderwijspraktijk. Ieder instituut is verbonden met een 'Oberschule'. Verder volgen de toekomstige docenten praktica in kleuterscholen en vakantie-kampen. In het afsluitende studiejaar – de gehele opleiding neemt 4 jaren in beslag – is een semester gewijd aan de praktijk van het lesgeven. Voor de afgestudeerden bestaat de mogelijkheid zich verder te bekwamen voor docent aan de 'Mittelstufe' en 'Oberstufe' van de 'polytechnische Oberschule'. Voortdurend wordt aandacht besteed aan de kwaliteitsverbetering van deze opleiding.

2. De opleiding van de docenten voor de 3-jarige 'Mittelstufe' en voor de 4-jarige 'Oberstufe' van de '10-klassige allgemeinbildende polytechnische Oberschule'.

Deze opleiding wordt deels door universiteiten en hogescholen én deels door pedagogische hogescholen en instituten die uitsluitend leraren opleiden, verzorgd. De duur van de opleiding is 4 jaren. De opleiding draagt een universitair karakter. Het diploma geeft bevoegdheid voor twee vakken, die een zekere verwantschap vertonen, bijv.: chemie – biologie; wiskunde – physica; Duits – geschiedenis. De gediplomeerde docent kan benoemd worden aan de 'polytechnische Oberschule', de 'erweiterte Oberschule' (Abitur; 2-jarig, direkt volgend op de '10-klassige allgemeinbildende polytechnische Oberschule') en de 'Berufsausbildung mit Abitur', eveneens aan-

sluitend op de genoemde 'polytechnische Oberschule'. Zij die tot deze opleiding wensen te worden toegelaten, moeten voldoen aan de eisen die gelden voor de toelating tot de universiteiten en hogescholen, d.w.z. 'Hochschulreife' (Abitur).

De opleiding is in 2 fasen verdeeld. Gedurende de studie jaren 1 en 2 staan de inleidingen in de opvoedkunde, de psychologie, de vakkencombinatie en de marxistisch-leninistische leer op de voorgrond; de studie jaren 3 en 4 worden gekenmerkt door een sterkere specialisatie, door meer zelfstandige wetenschappelijke arbeid en door toepassing van het geleerde in de onderwijspraktijk. Voorts worden de studenten onderwezen in de vakken cybernetica, wetenschapstheorie, logica, schoolhygiëne, lichamelijke opvoeding. Aandacht wordt eveneens geschonken aan het onderwijs in de vreemde talen. Bekwame afgestudeerden kunnen de 3-jarige studie in de pedagogische wetenschappen volgen en afsluiten met het behalen van de doctorstitel. Deze nieuwe docentenopleiding, die voortvloeide uit de wet van 1965, uit het besluit van 1969 over de verdere ontwikkeling van de docentenopleiding en uit de opvattingen over de hervormingen van het universitaire onderwijs, is gegrondvest op de volgende uitgangspunten:

- de doelen en de inhoud van de opleiding worden bepaald door de doelen die het socialisme in Oost-Duitsland nastreeft, door de eisen van het socialistische onderwijsstelsel en door de wetenschappelijke ontwikkeling;
- de vorming tot 'sozialistische Lehrerpersönlichkeiten' is een belangrijke taak van de onderscheidene opleidingscentra;
- de universiteiten en de hogescholen dienen te differentiëren tussen de opleiding tot wetenschapsbeoefenaar en tot leraar;
- de integratie tussen de pedagogische, de politieke en de vaktechnische opleiding moet worden bevorderd;
- tijdens de opleiding dienen de studenten niet alleen de werken van de klassieke marxisten en de partijdocumenten te bestuderen, maar moeten zij ook deelnemen aan de politieke strijd van de arbeiders en aan de verdere op-

- bouw van de socialistische samenleving;
- de opleiding zal een wetenschappelijk-productief karakter moeten dragen. 'Es geht nicht darum, den Studenten Gelegenheit zu irgend-einer selbständige wissenschaftliche Arbeit zu geben, sondern diese eigenständige wissenschaftliche Arbeit soll zielstrebig auf die aktive Durchsetzung des Neuen beim Kampf um die Schaffung des entwickelten gesellschaftlichen Systems des Sozialismus orientiert sein' merkt Wolfgang Rocksch in dit verband op.

Deze uitgangspunten kregen in het bijzonder gestalte bij de vormgeving van de onderwijskundige opleiding. De nadruk ligt hierbij op de integratie van opvoedkunde, psychologie en didaktiek enerzijds en van theorie en praktijk anderzijds. De integratie van de theoretische vakken wordt nadrukkelijk nagestreefd in het eerste studiejaar. In het eerste en tweede studiejaar wordt in het bijzonder aandacht geschonken aan politiek-pedagogische activiteiten. De studenten zijn werkzaam in scholen, bedrijven, pioniersgroepen en arbeidsgemeenschappen.

Door deze werkzaamheden worden zij voorbereid op een praktijkstage als leider van een pioniersgroep aan het einde van het eerste studiejaar. In het tweede studiejaar volgt een verdere theoretische verdieping, die mede dient als voorbereiding op het pedagogisch-psychologisch praktikum dat na het 3e semester wordt gehouden. In het 4e semester wordt veel aandacht gegeven aan de didaktiek. Deze onderwijskundige basisopleiding wordt aan het einde van het tweede studiejaar afgesloten met een examen. In het derde studiejaar wordt in het bijzonder de methodiek van de vakkencombinatie aan de orde gesteld. In dit studiejaar wordt de student in staat gesteld tot verdere specialisatie. Hij is verplicht uit de vakken opvoedkunde, pedagogische psychologie en methodiek een vak te kiezen. Bij de bestudering van het gekozen vak ligt de nadruk op onderzoek. In het 5e semester wordt daartoe veel aandacht besteed aan:

- de verdieping van de ideologische uitgangspunten voor het gekozen onderzoeksthema;

- de inpassing van het onderzoeksthema in het onderzoek m.b.t. de verdere ontwikkeling van het socialistisch onderwijssysteem;
- de verzorging van inleidingen in de hulpwetenschappen, die steun kunnen bieden bij de uitwerking van het onderzoeksthema;
- voortgezette inleidingen in de methoden van onderzoek van onderwijs.

Het onderzoek wordt in het 6e en 7e semester uitgevoerd onder wetenschappelijke leiding. Na het afsluitende onderwijspraktikum, dat 11 weken in beslag neemt, moet de student het resultaat van zijn onderzoek verdedigen. Hierna volgt nog een periode van 6 weken, waarin de ervaringen met het onderwijspraktikum worden geëvalueerd, en waarin de meest recente onderwijskundige informatie wordt doorgegeven. Met ingang van 1970/1971 is bovenstaande opzet ingevoerd. De ervaring zal moeten leren in hoeverre de gestelde doelen worden bereikt.

B. De opleiding van docenten in Zweden

Duidelijkheidshalve stellen wij achtereenvolgens de opleiding voor de lagere afdelingen en die voor de hoogste afdeling van de Zweedse comprehensive school aan de orde.

1. De opleiding van docenten voor de 3-jarige onderafdeling en voor de 3-jarige middenafdeling van de 9-jarige 'grundskola'.

Bij deze opleiding, die wordt verzorgd door de 'Schools of Education', wordt uitgegaan van o.m. de volgende principes:

- de opleiding is een beroepsopleiding, die gebaseerd is op wetenschappelijke uitgangspunten en op ervaring;
- het vertrekpunt voor elk type van opleiding is het leerplan van de school waarvoor wordt opgeleid;
- de opleiding is gericht op het ontwikkelen van een kritische houding tegenover eigen werkmethoden. Men hoopt op een voortdurende

- aanpassing aan de eisen van een 'rolling reform'.
- de basistraining omvat meestal 4 onderdelen: kennis van de vakken, pedagogiek, methodiek en praktische vorming;
 - aan de toekomstige docenten wordt de eis gesteld, dat zij bereid zijn tot een voortgezette opleiding. Voorts wordt gestimuleerd, dat zij kennis nemen en blijven nemen van de resultaten van onderzoek van onderwijs;
 - tijdens de opleiding worden de studenten geconfronteerd met het onderwijs aan gehandicapte kinderen, kinderen van immigranten en volwassenen;
 - de opleiding dient zoveel mogelijk rekening te houden met de individuele begaafdheid en interesse van de student.

De opleiding is als volgt ingericht. De duur van de opleiding voor docenten, bestemd voor de 3-jarige onderafdeling, bedraagt $2\frac{1}{2}$ jaar. Voor de toekomstige docenten van de 3-jarige middenafdeling is de duur 3 jaar. Ongeveer een half jaar wordt besteed aan de praktische oefening in de scholen. De vakken zijn verdeeld in een basis- en in een keuzepakket. Het basispakket omvat: Zweeds, Engels, wiskunde, algemene vakken als godsdienst, geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkunde, biologie, chemie e.d., tekenen, handenarbeid, muziek en lichamelijke opvoeding. Uit het keuzepakket, dat uit 2 groepen bestaat, kiest de student uit elke groep een vak. De ene groep omvat: Zweeds, Engels, wiskunde, algemene vakken; de andere groep is samengesteld uit de vakken: tekenen, handenarbeid, muziek, lichamelijke opvoeding. De studenten die voor de middenafdeling worden opgeleid, kiezen uit een der volgende combinaties: Zweeds - Engels; Zweeds - godsdienst; Engels - geschiedenis; wiskunde - natuurkunde etc.

De vakken die als algemene vakken worden aangeduid, of waar het de vakkencombinaties betreft, worden verzorgd in samenwerking met de speciale afdelingen van de 'Schools of Education'. Eveneens wordt tijdens de opleiding aandacht geschonken aan geestelijk-hygiënische vraagstukken, onderwijsrecht, onderwijsadmini-

stratie, begeleidingsvraagstukken etc. De studie in de pedagogiek wordt verzorgd door de afdelingen pedagogiek en methodiek van de 'School of Education'. De methodiek wordt in nauwe relatie gegeven met de vakken van het basis- en het keuzepakket. De praktische training omvat klassebezoeken, het geven van lessen gedurende een korte periode en het zelfstandig geven van onderwijs aan een klas gedurende ongeveer een half jaar. In het laatste geval neemt de student de verantwoordelijkheid van een klassesdocent over, uiteraard onder supervisie. Aan het einde van de opleiding moet een examen worden afgelegd in de genoemde vakken. Ook de praktische bekwaamheid wordt beoordeeld. De opleiding is op een zodanige wijze georganiseerd, dat zelfstandig en in groepen kan worden gestudeerd.

2. De opleiding van docenten voor de 3-jarige hoogste afdeling van de 9-jarige 'grundskola'.

Deze opleiding wordt verzorgd door de universiteiten en door de 'Schools of Education'. Het vaktechnische gedeelte valt onder de verantwoordelijkheid van de universiteiten. De afgestudeerde is meestal gerechtigd twee schoolvakken te onderwijzen. De 'School of Education' neemt de pedagogische training voor haar rekening. Deze training valt uiteen in een voorbereidend en een afsluitend gedeelte. Het voorbereidend gedeelte omvat: een algemene inleiding in de pedagogiek en een inleiding in de didaktiek van de gekozen vakken. Deze cursussen worden meestal door de student gevolgd in het eerste half jaar van de universitaire opleiding of op een tijdstip dat aansluit op zijn studie in het vak dat hij later hoopt te onderwijzen.

Het afsluitende gedeelte wordt verzorgd door zes van de vijftien 'Schools of Education'. Deze training duurt een jaar en omvat een theoretisch en een praktisch gedeelte. Het theoretisch gedeelte richt zich op de vakken pedagogiek en methodiek. Meestal worden verkorte en meer uitgebreide cursussen in de pedagogiek gegeven. De verkorte cursus is bestemd voor degenen die reeds enigszins georiënteerd zijn. Gedurende 120 uren, soms verschillend verdeeld over de vakken, ont-

vangt de student onderwijs in de methodiek van de door hem gekozen vakken. Ook wordt onderwezen in vakken als onderwijsrecht, onderwijsadministratie, schoolhygiëne etc. De praktische training wijkt weinig af van die der andere opleidingen. Bezoeken aan klassen, lesgeven gedurende 3 perioden van 3 weken en het zelfstandig optreden als docent gedurende een half jaar onder supervisie, zijn de hoofdelementen van de praktische voorbereiding op het leraarsambt. De opleiding wordt afgesloten met een examen, dat zowel het theoretische als het praktische gedeelte omvat. Ook tijdens deze opleiding bestaat de mogelijkheid tot individueel studeren en tot studeren in groepen van beperkte omvang.

Voorts kunnen aanvullende cursussen worden gevolgd om zich te bekwamen voor het geven van onderwijs aan volwassenen. Volledigheids-halve zij nog vermeld, dat degenen die aan alle eisen voldaan hebben ook de bevoegdheid verwerven les te geven aan het voortgezet onderwijs, dat volgt op de 'grundskola'.

Van bijzondere betekenis in het geheel van de Zweedse docentenopleidingen is de plaats die wordt toegekend aan de voortgezette opleiding van de docenten. Voor alle Zweedse docenten is een voortgezette opleiding van 5 dagen per jaar verplicht. Deze dagen mogen worden gebruikt voor studie, voor bezoeken en voor het bijwonen van demonstratielessen. Verder worden er zeer veel cursussen georganiseerd, waaraan kan worden deelgenomen op vrijwillige basis. Deze cursussen, afgestemd op directe behoeften of op een bepaalde groep binnen het onderwijs bijv. schoolleiders, worden tijdens de vacaties gegeven of buiten de schooltijden.

Bij de organisatie van de voortgezette opleidingen maakt men intensief gebruik van de diensten van adviseurs, die voor de helft van hun werktijd in de school werken en de overige tijd besteden aan de organisatie en de begeleiding van de voortgezette opleiding. Zweden telt thans ongeveer 250 adviseurs. Ieder der 24 onderwijsdistricten beschikt over een of meerdere adviseurs. Zij worden daarbij gesteund door enkele

'Schools of Education'. Zweden is terwille van de voortgezette opleiding verdeeld in 6 regio's; deze regio's omvatten een aantal onderwijsdistricten; in elke regio is een 'School of Education', waaraan een afdeling voortgezette opleiding is verbonden. Deze afdeling traint de adviseurs, produceert studiemateriaal voor de cursussen en organiseert met de adviseurs zomercursussen voor de regio.

Enige literatuur:

Oost-Duitsland

- Gesetz über das einheitliche sozialistische Bildungssystem*. 1965, Staatsverlag de D.D.R.
- Giesbers, J. H. G. I. en Morsch, C. J. J. A., Het Oostduitse schoolsysteem en het derde vormingsprincipe, in: *Pedagogische Studien*, jrg. 48, nr. 6 (juni 71).
- Grant, N., *Society, School and Progress in Eastern Europe*, Oxford 1969.
- Klein, H. en Reischock, W., *Bildung für heute und morgen, Staatssekretariat für westdeutsche Fragen*, Berlin (D.D.R.) 1968.
- Mende, Kl. D., *Schulreform und Gesellschaft in der Deutschen Demokratischen Republik 1945-1965*, Stuttgart 1970.
- Rocksch, W., *Zum System der Lehrerbildung in der Deutschen Demokratischen Republik. Vergleichende Pädagogik*, 1/71. Volk und Wissen, Berlin (D.D.R.).
- Uhlig, G., *Lehrerschaft und Macht der Arbeiterklasse in der Übergangsperiode zum Sozialismus. Vergleichende Pädagogik*, 4/71. Volk und Wissen, Berlin (D.D.R.).

Zweden

- A survey of teacher training in Sweden*. National Board of Education, Stockholm 1971.
- Bogt, H. B. J. ter, *Onderwijs in Zweden*, Instituut voor Onderwijskunde, Nijmegen 1972.
- Marklund, S. en Söderberg, P., *Swedish comprehensive school*, London 1967.
- Orring, J., *Teacher training and School Development*, National Board of Education, Stockholm 1971.